

**A procedurális igazságosság vizsgálatának
különböző megközelítései nemzetközi mintákon**

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Hunyady György professzor úrnak, a Jog és Társadalom Kutatócsoportnak és Jonathan Jacksonnak a szakmai segítségükért és támogatásukért.

I. Kultúrközi kutatások módszertani megfontolásai.....	3
a.,A kultúra és pszichológia eltérő megközelítései:	3
b.,A módszertani vizsgálódás aktualitása a kultúrközi pszichológiában:	4
c.,Torzítások és nem-egyezőségek a kultúrközi vizsgálatok során:	4
II. A procedurális igazságosság.....	7
III. A European Social Survey (ESS)	10
IV.Bűnüldözésbe Vetett Bizalom modul	14
a.,A modulról készült eddigi vizsgálatok:	14
b.,Egy elfeledett szempont: az item torzítások kiszűrése:	15
V. MÉRŐESZKÖZÖK	16
a.,A használt mérőeszközök:	16
b.,A mérőeszközök megbízhatóságának ellenőrzése:	17
VI. Az item-torzítások ellenőrzése	19
a.,Eredmények:.....	19
b.,Hogyan tovább?:	19
VII. Egy lehetséges alkalmazás: jobboldali tekintélyelvűség és procedurális igazságosság	20
a.,Elméleti háttér, hipotézisek:	20
b.,A modell ellenőrzése útelemzéssel:	20
VIII. Összefoglalás	20
IX. Irodalomjegyzék.....	21

A procedurális igazságosság vizsgálatának különböző megközelítései nemzetközi mintákon

Az utóbbi évtizedekben a globalizációval párhuzamosan egyre nagyobb teret nyertek és nyernek a nagymintás nemzet- és kultúrközi kutatások. Az alábbi dolgozat arra tesz kísérletet, hogy bemutassa azokat a módszertani megfontolásokat, melyeket ezen kutatások során figyelembe kell venni, különös tekintettel az egyezőség és torzítás problematikájára. A jog és pszichológia egyre jobban kibontakozó területe, és a European Social Survey 2010-es, Bűnüldözésbe Vetett Bizalom modulja kiváló lehetőséget nyújt ezen módszerek bemutatására és az alkalmazott szociálpszichológiai relevanciájára.

I. Kultúrközi kutatások módszertani megfontolásai

a.,A kultúra és pszichológia eltérő megközelítései:

A pszichológián belül a kultúra szintjén alapvetően három féle kutatási megközelítést különböztetünk meg (Kim, 2000). Ez a három megközelítés három eltérő filozófiai nézőpontot is takar. A *kulturális pszichológia* követői alapvetően kontextualisták. Úgy vélik, hogy azért kell az émius, az adott kultúra belső variabilitását hangsúlyozó vizsgálatokat végezni, mert az egyes személyek nem, helytelenül vagy korlátozottan összevethetőek más kultúrkörből származó társaikkal. A második, a „*bennszülött*” (*indigenous*) irányzat¹, mely az előzővel szemben elismeri ugyan az integráció szükségességét, de úgy véli, hogy minden egyes vizsgálatnál fel kell tártani és/vagy figyelembe venni az adott kultúra immanens jellegzetességeit. Kim (2000) például szembeállítja a racionalista, individualista, zsidó-keresztény kultúrkör sajátosságait a kollektivista, konfuciánus hagyományokkal, rámutatva az eltérő fenomenológiai keretre. Bár úgy tűnik, hogy ez a megközelítés is elsősorban a különbségeket domborítja ki, valójában a különböző keretek figyelembe vételével és korlátok meg- és elismerésének szükségességével az összevetés lehetőségét hangsúlyozza. Végül a *kultúrközi pszichológia* az univerzalitás és a kultúrák közötti összehasonlítás primátusát emeli ki, étikus kutatási stratégiát alkalmazva nemzetközi összevetés módszerével él. Az itt tárgyalt három megközelítésmód vegytiszta formában ritkán létezik, a legtöbb esetben az eltérő szempontrendszerek együttes figyelembevételével kívánnak a kutatók minél pontosabb képet kapni az adott kutatási területről (a három megközelítésmódról lásd még: Nguyen Luu, 2003).

¹ Ez Nguyen Luu (2003) szerint a bennszülött irányzat kezelhető a kulturális pszichológia részeként is, Kim (2000) tanulmánya azonban erős érveket hoz fel ezzel szemben.

Az alábbi vizsgálódás elsősorban kultúrközi pszichológia megközelítésére épít, megjegyezve azonban, hogy a módszertanilag körültekintő, alapos vizsgálódás elengedhetetlen feltétele, hogy a kultúra és pszichológia összes perspektívájából merítsen.

b., A módszertani vizsgálódás aktualitása a kultúrközi pszichológiában:

Az egyre gyakoribb és mintanagyságban is növekvő kultúrközi vizsgálatok terjedésével párhuzamosan egyre többen és többször emelték ki a módszertan (felül)vizsgálatának szükségességét. Triandis (1999) a kultúrközi pszichológia szociálpszichológiát megtermékenyítő szerepéről írott tanulmányában a módszertani alaposságot és tudatosságot emelte ki az egyik legfontosabb tényezőként az irányzattal kapcsolatban, rámutatva ennek gyakorlati problémáira is: „*A kultúrközi munka jóval időigényesebb, mint más területei a szociálpszichológiának, ahhoz, hogy az ember fél tucat cikket közöljön le a Journal of Personality and Social Psychology-ban a doktori megszerzését követő öt évben, hogy előléptessék és stabil akadémiai pozíciót szerezzen, egyszerűen irreális.*” (Triandis, 1999, 139p.) Több jel is arra utal, hogy a Triandis által sürgetett módszertani fejlődés az utóbbi tíz-tizenöt évben nagy léptekkel haladt előre. Ezt mutatja Best és Everett (2010) tanulmánya, akik a kultúrközi pszichológia zászlóshajójának számító *Journal of Cross-Cultural Psychology* 2004-2009 között megjelent cikkeit elemezve egyre jobban kimunkált, szofisztikáltabb módszertanról számoltak be. Ugyancsak a fejlődés jeleként tekinthetünk a *Cross-Cultural Research Methods in Psychology* (2011) című könyv megjelenésére, ami a kultúrközi pszichológia területén az első, kizárólag módszertannak szentelt kiadvány, és a *Cross-Cultural Psychology: Research and Application* (2002) óta nem látott mélységben tárgyalja az utóbbi évtized fejlődését a konceptuális és módszertani kérdések terén.

c., Torzítások és nem-egyezőségek a kultúrközi vizsgálatok során:

Bár a torzításokat (*bias*) és a nem-egyezőségeket (*unequivalence*) a szakirodalom rendszerint egymástól minőségben eltérő fogalmakként kezeli, valójában az érem két oldalát jelentik: egy olyan kérdőív, ami tele van torzításokkal, aligha egyezhet meg különböző kontextusokban, ahogy a nem-egyezőségek is minden bizonnyal torzításokkal járnak együtt (van de Vijver és Leung, 2011). Bár a két fogalom elválaszthatatlan egymástól, a közöttük feszülő különbségek elsősorban abból fakad, hogy eltérő módszertani megfontolások állnak a háttérükben. A fogalmak tisztázatlanságát jelzi, hogy Johnson (1998, idézi van de Vijver és Leung, 2011) csak a torzításokra több mint ötven különböző definíciót talált a szakirodalomban.

Alapvetően négy különböző típusú (nem-)egyezőséget szokás elkülöníteni (Fischer és Fontaine, 2011; van de Vijver és Leung, 2011). A *funkcionális- vagy konstruktum egyezés* a teoretikus összehasonlíthatóságát jelenti, vagyis azt, hogy az adott mérőeszköz jól reprezentál-e egy bizonyos (rendszerint a priori) elméletet. Legtöbbször ez az egyes (kognitív/affektív) tudattartalmak együttes jelenlétét feltételezi a kultúrák között. Bár ritka, hogy egy kutatás kizárólag az elméleti egyezőséget firtassa, akad rá példa: De Raad és társai (2010) tizennégy nyelv taxonómiáját vetették össze, hogy meggyőződjenek a Big Five kultúrközi replikabilitásáról. Szemben az elmélet által sugallt öt faktorról, csupán három (extraverzió, barátságosság, lelkiismeretesség) bizonyult univerzálisnak az összes nyelvben. A *strukturális egyezés* azt feltételezi, hogy az egyes, különböző kultúrákban található konstruktumok faktorai egybevághóak, tehát a faktorokon található itemek azonos szerepet játszanak az elméleti konstruktum meghatározásában. Egy Eysenck-féle Személyiség Kérdőívvel végzett kutatás (van Hemerta és társai, 2002) sikeresen bizonyította, hogy a vizsgált populációkban az egyéni és országos értékek között fennáll a strukturális egyezés az extroverzió és neuroticizmus faktorokon, míg a pszichocitizmus és hazugság faktorokról ez nem mondható el. Az országok közötti összehasonlítás (részben lehet, hogy az alacsony mintaelemszám miatt) azonban nem járt sikerrel, csak pár közös, magyarázó háttérváltozót sikerült azonosítani. *Metrikus vagy skaláris egyezésnek* nevezzük azt, amikor bár az egyes faktorok nem egybevághóak, relatív összehasonlításra mégis van lehetőség, mivel a mérőeszköz faktorainak eltérő szerepe ellenére a távolságok ugyanazt jelentik (ugyanazt mérik). Ennek demonstrálására triviális példával szolgál a Kelvin- és Celsius-skála, melyeknél bár nem azonosak az értékek és a kezdőpontok, de az egyes értékek közötti különbség megegyezik, és azonos módon változik.² Végül létezik a *teljes érték egyezés* (*full score equivalence*), mely a második kettő ötvözete: az egyes faktorok egybevághóak, ugyanúgy mérnek (strukturális egyezés) és az egyes értékek közötti távolság is megegyezik (metrikus/skaláris egyezés). Erre a teljes érték egyezésre szolgál ritka példával Fischer és társainak (2009) vizsgálata, mely az individualizmus-kollektívizmus skálát találta 11 kultúrában azonosnak.

A fenti egyezőségek kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy milyen esetben vonhatunk le valódi, kultúrák között értelmezhető következtetéseket. A funkcionális- vagy konstruktum egyezés minden kutatásnak alapfeltétele kell, hogy legyen. A strukturális egyezés elsősorban akkor szükséges, ha az egyes mérőeszközök vagy elméleti modellek

² Erre az egyezésre később példával szolgál majd Kuha és Jackson (2013) kutatása. LÁSD ITT ÉS ITT

kultúrafüggetlenségéről akarunk ítéletet mondani. Ezzel szemben a metrikus vagy skaláris egyezőség akkor elengedhetetlen, ha elsősorban kultúrák közötti összehasonlítást szeretnénk végezni. Természetesen a legideálisabb a teljes érték egyezőség, mely esetben mindkét előbb ismertetett szempontot figyelembe vehetünk. A gyakorlat mindazonáltal azt mutatja, hogy ha sikerül valamelyik egyezőség alátámasztása, akkor azt a kutatók már legtöbbször elegendő alátámasztásnak tartják a vizsgálat végrehajtásához, bár több kritika szerint ez a pszichológia tudomány művelőinek képzetlenségéből, hiányosságaiából fakad (Borsboom, 2006).

Fontos kiemelnünk azt a magyar nyelvben kevésbé megragadható különbséget, melyet a kultúrközi kutatások kapcsán hangsúlyoznak: az egyezőség (equivalence) nem valódi azonosságot (identical) jelent, csupán az adatok bizonyos tulajdonságok mentén való összevethetőségéről nyilatkozik (Jowell, Kaase, Fitzgerald és Eva, 2007).

A torzítások megértéséhez segítségül szolgálhat Tourangeau, Rips és Rasinski (2000) könyve a kérdőíves válaszadás pszichológiájáról. Modelljük szerint a válaszadás kognitív folyamata négy fő lépésből áll. Az első a kérdés megértését, a második a releváns információ előhívását, a harmadik a válasz kialakítását, végül a negyedik a tényleges válaszadást jelenti. A négy lépcsőből álló folyamat könnyen megérthető egy példával illusztrálva: a kérdezőbiztos arra kéri az interjúalanyt, hogy 1-5 között ítélje meg, hogy a világ mennyire igazságos (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért). Az első lépés tehát a kérdés megértése (A világ igazságos-e?). A második olyan információk, emlékek, események, érzetek stb. előhívása, ami vagy a világ igazságosságát vagy igazságtalanságát erősítik. A következő annak mérlegelése, hogy ebben az esetben melyik választ tartja helyesnek (1-5 között) a válaszadó. Az utolsó lépés pedig annak eldöntése, hogy vajon ugyanezt a döntését osztja-e még a kérdezőbiztossal, vagy valamilyen okból másként dönt, sőt, megoszt-e valamit egyáltalán? Mint minden kognitív folyamat, a kérdésekre adott válaszok is manipulálhatóak (lásd erről például: Braun, Ellis és Loftus, 2002, vagy: Angelusz és Tardos, 2006, de a felsorolás a végtelenségig folytatható), a cél azonban minden esetben a félrevívó torzítások elkerülése, melyek mindig a néglépcsős folyamat valamelyik szintjén lépnek be. Lévéen minden olyan folyamatot, ami megváltoztat(hat)ja a kapott válaszokat torzításnak nevezünk, ezért több tucat hasonlóval találkozhatunk, melyek teljes bemutatása külön dolgozatot igényelne. Az alábbiakban a kultúrközi kutatások legrelevánsabb torzításai kerülnek bemutatásra.

de Vijver és Leung (2011) három féle torzítást különböztet meg. Az első a *konstruktum torzítás*, ami elméletileg nem kellőképp megalapozott mérőeszközöket takar (nem fedi le a vizsgálni kívánt jelenség teljes egészét, az adott kultúrában nincsenek/részben

vannak csak jelen az adott viselkedések vagy sémák, nem eléggé pontosan hív elő bizonyos információkat stb.). A konstruktum torzítás kiszűrésénél fontos, hogy a kutató a vizsgálni kívánt elméleti koncepcióval és az adott kultúrák sajátosságaival egyaránt tisztában legyen. Az esetleges konstruktum torzítások kiszűrésében a korábbi vizsgálatok, ennek hiányában pilot-kutatások is segíthetnek.

A torzítások második fajtája módszertani jellegű (mintavételi torzítás, kérdezőbiztos torzítása, válaszadói torzítások stb.). Míg a mintavételi (Boehnke és társai, 2011), vagy a kérdezőbiztos (Loosveldt, 2008) torzítások elkerülésére jól definiált módszertan ismert, a válaszadói torzítások kiszűrése a legtöbbször nehezebb feladat ennél. Johnson, Shavitt és Holbrook (2011) három válaszadói torzítást különböztet meg: szociális kíváncsiságot, egyetértési hajlamot és extrém válaszadást. A szociális kíváncsiság mérésére több mérőeszköz is rendelkezésre áll, azonban az egyetértési hajlam és extrém válaszadás indikátorait rendszerint az összes válasz alapján kialakított aggregált változók adják (pl. a pozitív kérdésekkel való egyetértés – negatív kérdésekkel való egyetértés, vagy: a középérték körüli variancia). A legnagyobb problémát a válaszadási torzítással kapcsolatban az jelenti, hogy miközben a kultúrközi összehasonlítás pontossága érdekében megkíséreljük a torzításokat kiküszöbölni, ezzel lehet, hogy épp az adott kultúra jellegzetességét vesszük el. Locke és Baik (2009) tanulmánya szellemesen kerüli meg az imént ismertetett problémát. Kutatásukban az egyetértési hajlandóság hatását vizsgálták a válaszadói konzisztenciára, eltérő mintázatot találva eltérő kérdéstípusok esetén, ezzel rámutatva arra, hogy a különböző itemek eltérő előfeszítést okozhatnak a koreai kitöltőknél, mely a(z) (in)konzisztencia valódi forrása lehet.

Végül a harmadik típus az itemek torzítása (nem megfelelően fordított és/vagy adaptált kérdőívek, a „bennszülött” hatások figyelmen kívül hagyása stb.). Ezek kiszűrésére a kérdőívek körültekintő átültetése lehet a kulcs (útmutatóként lásd: Hambleton és Zenisky, 2011), valamint kifinomult pszichometriai módszerek használata.³

II. A procedurális igazságosság

A procedurális igazságosság vizsgálatának előtérbe kerülése Tom Tyler amerikai szociálpszichológus nevéhez köthető. Tyler fő munkája, melynek címe *Miért engedelmeskednek a törvényeknek az emberek?* (*Why people obey the law?*) először 1990-ben jelent meg, bővített és kiegészített kiadása pedig 2006-ban látott napvilágot (Tyler, 2006a).

³ Erről lásd EZT MEG EZT.

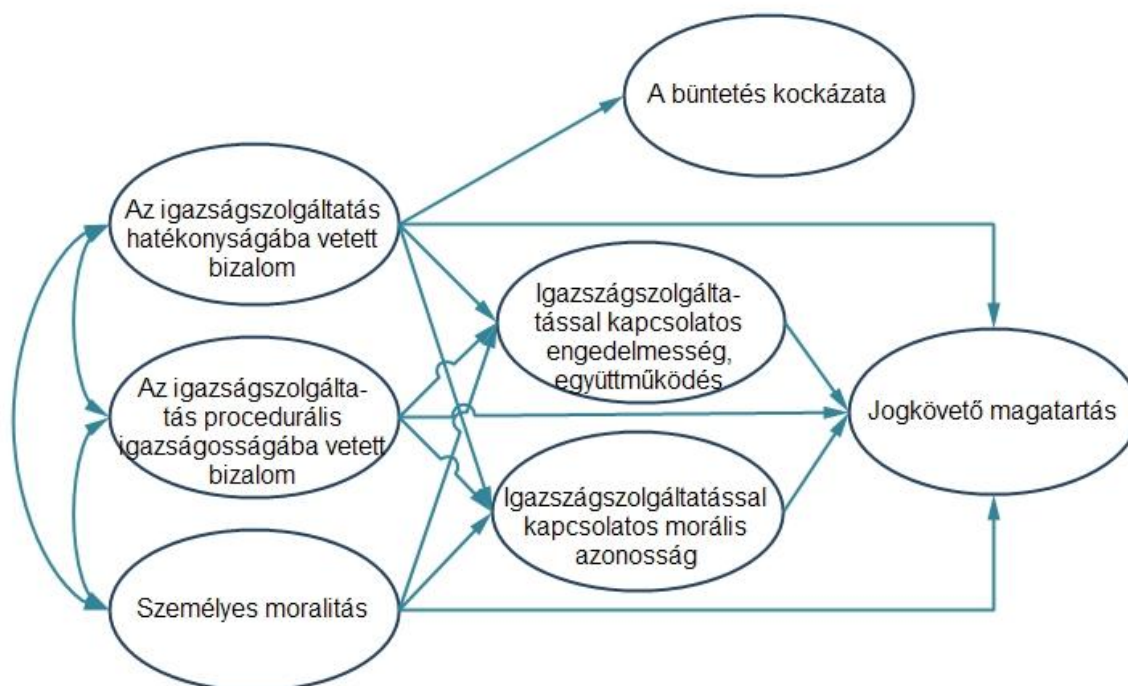
Tyler korszakalkotó gondolata abból állt, hogy úgy vélte, szakítani kell a korábbi gyakorlattal, mely alapvetően a büntetés elrettentő erejére helyezte a hangsúlyt. A kriminológusok korábban úgy vélekedtek, hogy az emberek racionális kockázat-elemzést végeznek, minden büntett elkövetése előtt, melyben a tettükkel nyerhető potenciális haszon áll szemben a potenciális veszteséggel, amit a kézre kerülés valószínűsége (elkapnak-e vagy sem?) befolyásol. A modell szerint így a rendőrség hatékonyságának növelése és a büntetések súlyosbítása vezethet el oda, hogy az adott személynek „ne érje meg” elkövetni a bűntényt. Tyler és Boeckmann (1997) ennek a modellnek a hitelességét vizsgálta az amerikai eredetű, Magyarországon is bevezetésre került „három csapás” törvény⁴ támogatóinak interjúi alapján. A kutatásnak sikerült kimutatnia, hogy bár a megkérdezettek valóban hittek az elrettentés sikerességében, de a legfontosabb mozzanatnak nem ezt, hanem a moralitás és családi támogatás hiányát tekintették, mint, ami rosszra viheti az embereket, tehát nem a racionalitás oldaláról közelítették meg a bűncselekmények elkövetőinek magatartását. Más kutatások ugyancsak megerősítették, hogy a büntetés legkevésbé hatékony módja a kemény szankciók alkalmazása, a helyreállító igazságszolgáltatás sokkal erősebben ösztönzi a jogkövető magatartás felé az embereket (Tyler, 2006b).

Tyler alternatív modelljében a legitimitást tartja a kulcsmozzanatnak. Amennyiben egy személy legitimnek tart egy rendszert, kész lesz jogkövető és az igazságszolgáltatással szemben kooperatív magatartást tanúsítani. A legitimitás kapcsán az egyik legfontosabb mozzanat a procedurális igazságosság érzete. Amennyiben úgy véljük, hogy fair módon bánnak velünk és a rendőrség a javunkat akarja, nagyobb valószínűséggel tartjuk majd a helyzetet legitimnek. Mindemellett fontos, hogy az igazságszolgáltatást nem csak pártatlannak, de hatékornak is érezzük, valamint a személyes, morális megfontolásaink is szerepet játszanak. (Sunshine és Tyler, 2003; Tyler, 2006a; Tyler, 2006c)

Amennyiben legitimnek látunk egy rendszert akkor az elmélet szerint a jogkövető és kooperatív magatartást fogunk tanúsítani. Bár elsőre úgy tűnhet, hogy Tyler procedurális igazságosságról szóló modellje kizárólag az igazságszolgáltatás terén értelmezhető, a szerző ennél tovább megy, azzal érvelve, hogy az engedelmesség és együttműködés legitimitással kapcsolatos bejósolói kontextusfüggetlen magyarázóerővel bírnak (vö. Tyler és Blader, 2000).

⁴ A „három csapás” (three strikes) törvény egy baseball metaforából származik, amiben az ütőnek három esélye van arra, hogy eltalálja a labdát, ha mind a háromszor elvétí, akkor kiesik a játékból. Az Egyesült Államokban a három csapás több szövetségi államban bármilyen bűntény esetén alkalmazandó (volt), mely után az illető életfogytig tartó szabadságvesztésben részesült. Magyarországon ugyanez a „három csapás” csak az erőszakos bűncselekmények elkövetőivel szemben lép életbe.

Jackson, Bradford, Hough és társai (2012) Tyler elméletét kiegészítve beemelik a morális azonosság (moral alignment) érzetét a modellbe. Az idézett cikkük és egy Nagy-Britanniában készített reprezentatív mintás kutatásra (Jackson, Bradford, Stanko és Hohl, 2012) építve úgy vélik, hogy az adott környezet és közösség által nyújtott társas identitás nyújtotta morális azonosság-tudat megléte/hiánya a rendőrséggel legalább annyira elengedhetetlen a procedurális igazság észleléséhez és a legitimitás interiorizálásához, mint a korábban tárgyalt tényezők. Bradford és Jackson (2011) a 2011-es tottenhami zavargások kirobbanását éppen ezen morális azonosság hiányával magyarázzák. Mint írják: „*Majdnem minden modern társadalomban akadnak olyan személyek, akiknek a csoporttagsága annyira eltér a többségtől, hogy a „normális szabályok” nem lesznek rájuk érvényesek. (...) Az augusztusi események megfelelő értelmezése ezzel a kérdéssel kellene, hogy kezdődjön: hogy tudott egy bizonyos (kis) csoportja az embereknek olyan helyzetbe kerülni, hogy a széleskörű erőszakban és fosztogatásban való részvétel (és olykor ezek szítása is) jó ötletnek tűnhetett?*” (Bradford és Jackson, 2011, 5-6p.) Az, hogy a csoporttagság extrém dolgokra sarkallhatja az embereket, ezzel megváltoztatva az igazságosságról alkotott percepciójukat persze nem újdonság. Tarrant és társai (2012) például sikeresen bizonyították be, hogy a kínzással kapcsolatos attitűdök legfontosabb prediktora a csoporttagság volt: az angol megkérdezettek az angol kínzókat kevésbé tartották felelősnek a tetteikért, mint amerikai társaikét és vice versa.

1.ábra: A jogkövető magatartás modellje (Jackson és társai, 2012 nyomán)

A procedurális igazságosságra épülő modell egyik legnagyobb hiányosságát az jelenti, hogy szinte kizárólag angol-nyelvetterületen, nagy hagyományokkal rendelkező demokráciákban készültek eddig kutatások, nemzet- és kultúrközi minták a European Social Survey-ben közölt modulig nem erősítették meg az elméletet.

III. A European Social Survey (ESS)

A European Social Survey (ESS) Európa egyik legnagyobb, elsősorban társadalmi kérdéseket firtató kérdőíve, mely két évente, országos reprezentatív mintákon kéri ki az emberek véleményét. A grandiózus kezdeményezést, melynek előmunkálatai a kilencvenes évekig vezetnek vissza, 2006-ban a neves Descartes-díjjal is kitüntették. Jowell, Kaase és társai (2007) az ESS három legfontosabb célját emelték ki. Az első ilyen az egyes országokon belüli és országok közötti attitűdinális és értékváltozások követése és megértése. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatokra jó példával szolgál Hooghe és Wilkenfield (2007) kvázi-longitudinális kutatása, mely részben az ESS adataira építve arra kereste a választ, hogy az egyes életkori kohorszok attitűdjei mennyire stabilak, illetve mennyit változnak az idők során. Az eredmények arra utalnak, hogy a tinédzserkorban jelen levő politikai, de még a bevándorlással kapcsolatos tételek is nagyfokú változatlanyságot mutatnak, míg a konkrét viselkedések (pl. szavazói viselkedés) nagyfokú fluktuációról tanúskodik.⁵

A második cél olyan társadalomtudományi prediktorok gyűjtése, melyek a gazdaságiak mellett fontos szerepet játszhatnak a társadalmi változások magyarázatában és bejósolásában. Több példa utal arra, hogy pusztán a gazdasági változók nem képesek komplex társadalmi jelenségek megragadására. Az egyik ilyen a radikalizmus utóbbi években mutatott terjedése az egyes európai országokban, melynek gyökerei az általános vélekedés szerint a gazdasági világválságban gyökerezik, gyakran állítva párhuzamba a mostani változásokat az 1930-as évek fasiszta előretörésével. Brückner és Grüner (2010) szerint mindez tévhit csupán. Hat nyugat- és észak-európai országot vizsgáltak meg a gazdasági növekedésük és a radikális jobboldali támogatottság összefüggéseit nyomon követve. Modelljük segítségével sikerült kimutatniuk, hogy minél jobban elhúzódik egy recessziós időszak, annál nagyobb hatást gyakorol a szélsőséges pártok támogatottságának növekedésére. A lineáris pozitív

⁵ A teljes igazság az, hogy Hooghe és Wilkenfield (2007) tanulmánya lányok körében enyhülést mutatott ki a bevándorló-ellenes attitűdök terén. Általánosságban azonban elmondható, hogy a kamaszkorban vizsgált attitűdök meglehetősen stabilitás mutatnak, ami az attitűdök korai kiforrására utalnak (erről lásd még: Hart és Atkins, 2011).

összefüggés (nagyobb gazdasági visszaesés a szélsőjobb nagyobb támogatottságával jár együtt) ellenére azonban viszonylag csekély hatásra bukkantak: 3%-os gazdasági visszaesés kevesebb mint 3%-os növekedést jelentett a vizsgált politikai erők támogatottságában, így – a szerzők értékelése szerint – nem kell attól tartani, hogy akár a legsúlyosabb gazdasági válság önmagában elegendő lenne a szélsőjobb jelentős előretöréséhez, ehhez más magyarázatot kell keresnünk. Ennek a problémának a kiküszöbölésére szolgálhat az ESS adataira épülő, Political Capital által kimunkált DEREX-index, mely pusztán társadalmi változókkal képes az extremizmus támogatottságának bejósolására.⁶

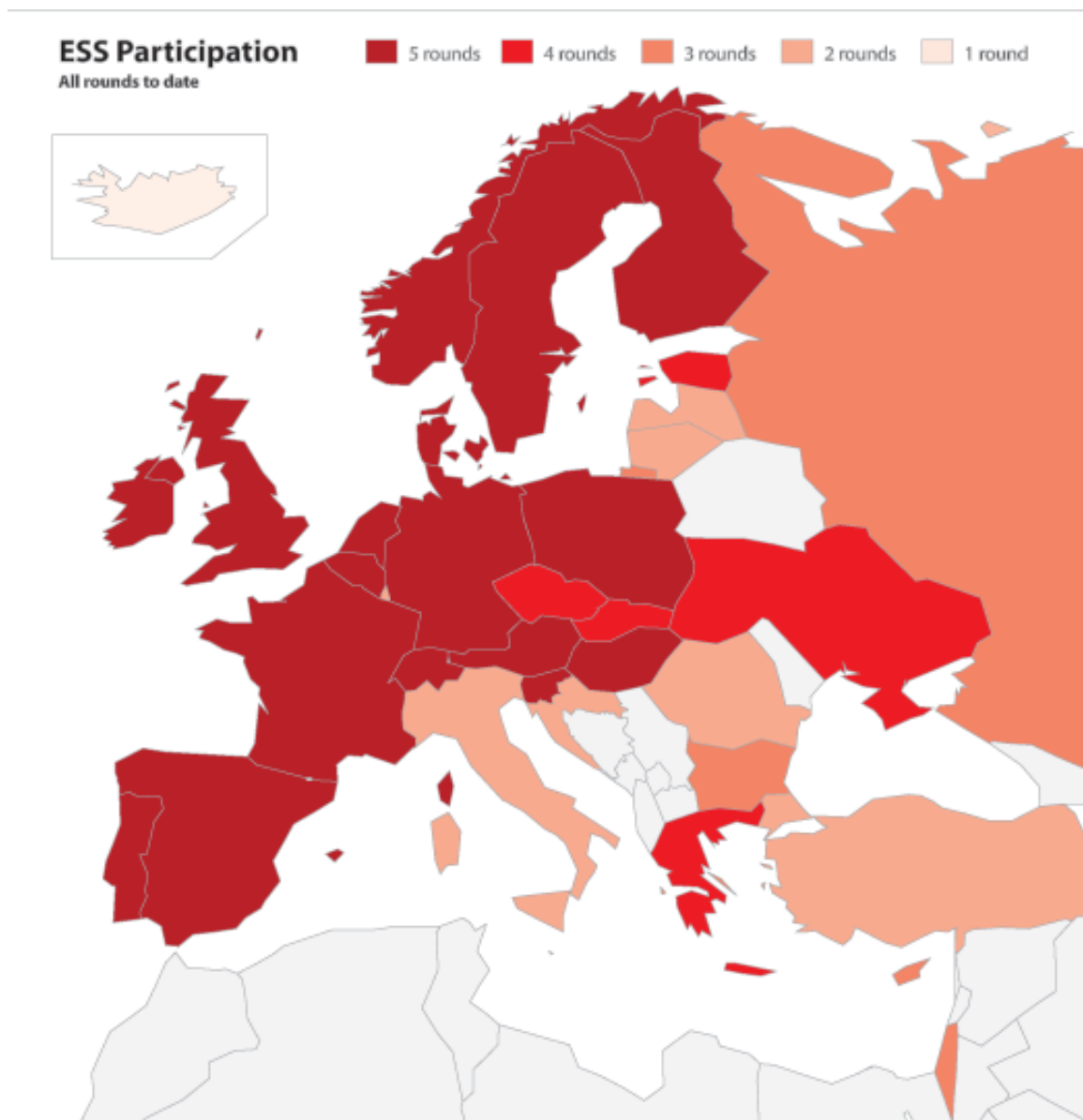
A harmadik cél egy kultúrközi, komparatív módszertan kidolgozása és tesztelése volt. Jowell, Roberts, Fitzgerald és Eva (2007) által szerkesztett kötet részletesen foglalkozik az ESS módszertani háttérével (mintavétel, tételfordítás, adatfeldolgozás stb.), szemezgetve az első három forduló eredményeiből is.⁷

Bár a szerzők nem emelték ki célként, az ESS további fontos tulajdonsága a transzparencia: az interneten az összes forduló összes adata megtalálható, bárki vizsgálhatja és kutathatja őket. A <http://www.europeansocialsurvey.org> folyamatos frissülő adatbázist és bibliográfiát tart fenn az elemzésekről, ezzel is tájékoztatva a projekt iránt érdeklődőket. Az eddigi öt fordulóban résztvevő országok listáját a 2. ábra és 1. táblázat kívánja bemutatni.

Fontos még kiemelni, hogy bár az időbeli összehasonlíthatóság végett a kérdőív az állandóságra törekszik, 120 tételt folyamatosan követve, minden egyes felvételi körbe bekerülnek változó, „forgó” (rotating) modulok, melyre bármely (európai) kutatócsoport pályázhat és javaslatot tehet. A most bemutatásra kerülő, Bűnüldözésbe Vetett Bizalom (Trust in Criminal Justice) is hasonló modulként került az ESS-be.

⁶ A DEREX-indexről részletesen lásd: <http://www.riskandforecast.com/category/tags/derex-index>.

⁷ Az ESS egyes módszertani kérdéseire később ITT MEG ITT újból kitér a dolgozat.

2.ábra: European Social Survey-ben résztvevő országok a felvételi fordulók száma szerint (Forrás: <http://ess.nsd.uib.no/>)

Ország	2002	2004	2006	2008	2010
Ausztria	X	X	X	X	
Belgium	X	X	X	X	X
Bulgária			X	X	X
Ciprus			X		X
Csehország	X	X		X	X
Dánia	X	X	X	X	X
Egyesült Királyság	X	X	X	X	X
Észtország		X	X	X	X
Finnország	X	X	X	X	X
Franciaország	X	X	X	X	X
Görögország	X	X		X	X
Hollandia	X	X	X	X	X
Horvátország				X	X
Írország	X	X	X	X	X
Izland		X			
Izrael	X			X	X
Lengyelország	X	X	X	X	X
Lettország			X		
Litvánia				X	X
Luxemburg	X	X			
Magyarország	X	X	X	X	X
Németország	X	X	X	X	X
Norvégia	X	X	X	X	X
Olaszország	X	X			
Oroszország			X	X	X
Portugália	X	X	X	X	X
Románia			X	X	
Spanyolország	X	X	X	X	X
Svájc	X	X	X	X	X
Svédország	X	X	X	X	X
Szlovákia		X	X	X	X
Szlovénia	X	X	X	X	X
Törökország		X		X	
Ukrajna		X	X	X	X

1.táblázat: A European Social Surveyben résztvevő országok felvételi fordulók szerint

IV.Bűnüldözésbe Vetett Bizalom modul

a.,A modulról készült eddigi vizsgálatok:

A Bűnüldözésbe Vetett Bizalom modul negyvenöt kérdést tartalmaz, és az ESS ötödik körében került felvételre. A kutatócsoport pályázatában (Jackson és társai, 2009) alapvetően három célt fogalmazott meg. Az első a joggal kapcsolatos bizalom és procedurális igazságosság felmérésének hasznossága, mint a kormányzati intézkedések potenciális segítője, zsinórmértéke. A második az első olyan reprezentatív európai komparatív kutatás igénye, mely képes lehet arra, hogy az általános vélekedéseket felderítse a bűnüldözés hatékonyságával kapcsolatban. Végül a harmadik a procedurális igazságosság és legitimitás feljebb tárgyalta, Egyesült Államokban kidolgozott modelljének generalizálhatóságának tesztelését jelentette.

Miután a modult az ESS nemzetközi tudós gárdája érdemesnek találta a felvételre, ugyanazon a folyamaton kellett átmennie, mint minden modulnak, ami egy nagyszabású pilot-kutatást és a résztvevő országokban előtesztelést jelentett.⁸ A pilot-kutatásban (Jackson és társai, 2011) két, gyökeresen eltérő háttérű országban készítettek nagymintás felvételt: az Egyesült Királyságban, ahol rendszerint magas a procedurális igazságosság elfogadottsága, és Bulgáriában, ahol kiugróan alacsony. A pilot tanulságai azt mutatták, hogy több esetben (pl. a rendőrség hatékonyságába vetett bizalomnál) strukturális egyezőség áll fenn a latens faktoranalízis eredményei alapján, bár bizonyos kérdéseknél (pl. mikor érkezik ki a rendőrség) a bolgár válaszadók a kontextustól tették függővé a dolgot (milyen ügyben hívták őket?). Az eredmények arra sarkallták a kutatókat, hogy ilyen esetekben változtassák meg a kérdést (a fenti példánál belefoglalták azt a kitétel, hogy erőszakos büntett vagy rablótámadás esetén). Ezzel szemben nem-egyezőséget találtak más helyeken (pl. a rendőri korrupció), ahol teljesen új koncepcióval kellett előállni, mert míg Nagy-Britanniában a kenőpénz ritkaságszámba ment, a bolgár válaszadóknak ez teljesen hétköznapi, általánosnak hatott. Összességében a pilot segített a kérdőívek finomhangolásában, igazolta a várt konstruktm-validitást (valóban azt mérik-e, amit szerettek volna?) és tovább erősítette az európai összehasonlítás fontosságát, hiánypótló jellegét.

A 2010-ben felvett adatok megjelenésével párhuzamosan több tanulmány is készült, a modul vizsgálatáról. A kapott adatok leíró jellegű összefoglalója (Jackson, Hough és társai, 2012) mellett a legfontosabb Jackson és Kuha (2013) munkája, mely elsősorban a nem-egyezőségekre koncentrált. Eredményeik alapján bár a procedurális igazságosság modellje

⁸ Az előtesztelések eredményeit az adott ország hivatalos ESS oldalán lehet megtalálni. Az ESS indikátorainak kialakításának és tesztelésének folyamatáról lásd: Fitzegarlnd és Jowell (2010).

konfirmatív faktoranalízissel igazolható, országok közötti strukturális egyezőségről azonban csak bizonyos esetekben beszélhetünk. A hagyományos, nyugati demokráciák és posztoszocialista országok közötti szakadékon túl, kevésbé jól interpretálható különbségek is felléptek: a déli országok (Spanyolország, Portugália, Olaszország, Görögország) nagyban eltérő képet mutatott az északi országokhoz (Norvégia, Finnország, Svédország, Dánia) képest, de több esetben (pl. Írország, Franciaország, Izrael, Szlovénia vagy Ukrajna esetén) olyan országokat is találhattunk, melyek semmilyen blokkba nem tartoztak. A szerzők egy – állításuk szerint – új módszertant alkalmazva az egyezőséget a magyarázott varianca, a hibavariancia, a szórás és az egyes korrelációs együttthatók átlagának együttes összevetésével tesztelték, igazolva a metrikus egyezőséget két ország kivételével (Ukrajna és Izrael, melyek elhagyásával a konfirmatív faktoranalízis még erősebb magyarázóerővel bírt). Összességében a szerzők érvelése szerint, bár nemzetközi szinten a skálák egybevágóságáról, egyezőségéről nem lehet beszélni, a metrikus egyezés és az azonos varianciák arra utalnak, hogy azok mégis ugyanazt mérik, ha nem is ugyanúgy, így összevetésre alkalmasnak bizonyultak.

Jackson és Kuha (2013) bár részletesen taglalja az egyezés problematikáját, azonban nem törődik (még említés szintjén sem) az esetleges torzításokkal. A torzítások közül talán a legjelentősebb hiány az esetleges item torzítások figyelmen kívül hagyása, mely magyarázatul szolgálhat a nem-egyezség által felvetett strukturális problémákra, melyek lehet, hogy az egyes itemek, nem a teljes struktúra hibájából fakadnak. Amennyiben az egyezés hiánya valóban ennek köszönhető, a jövőbeni kutatások során kompenzálva az item-szintű problémákat áthidalhatóakká válhatnak a most kulturálisnak hitt különbségek és a nem-egyezség.

b., Egy elfeledett szempont: az item torzítások kiszűrése:

Az item torzítás elmélete abból az alapvetésből indul ki, hogy bármennyire is törekedjen a kutató az itemek tökéletes kultúrközi adaptációjának elkészítésére, sajnos szükségszerűen felléphetnek hibák az átültetés során. Az item torzítás kiszűrésére széles pszichometriai eszköztár áll rendelkezésre, melyek megegyeznek abban, hogy mindegyikük az úgynevezett *Megkülönböztethető Item Működés (Differential Item Functioning, DIF)*. Sireci (2011) gazdag betekintést nyújt az item torzítás kiszűrésére alkalmazható módszerekbe, melyek közül az egyik lehetséges út a logaritmikus és ordinális regresszió alkalmazása. A módszer⁹ alkalmazásánál előnyt jelent, hogy a változóknál az egyes küszöbök

⁹ Az alkalmazandó modell egyszerre veszi figyelembe az illető csoporttagságának regressziós együttthatóját, a feltételes változó (jelen esetben a skála, amin az item található) regressziós együttthatóját, valamint a helyesen

(thresholdokat) nem kell magunknak kialakítani, ezeket a különböző mérési szinteket az analízis maga alakítja ki. Lévé az ESS által alkalmazott változók legtöbbje ordinálisnak tekinthető, ezért az ordinális regresszió alkalmazása erős relevanciával bírhat. További érvként szolgálhat mellette, hogy mind az egyenletes (uniform), mind a nem egyenletes (nonuniform) eloszlásokat képes értelmezni. Nagyfokú szabadságot biztosít, hogy alapvetően a hüvelykujj szabály szerint kell megállapítani, hogy az adott item torzított vagy torzításmentes: a pszeudo- R^2 értékeknél 0,035-nél kisebb érték elhanyagolható, 0,035-0,07 közötti érték mérsékelt vagy közepes, míg 0,07-nél nagyobb jelzi a súlyos problémát (mindez a modell szignifikáns volta esetén). A logaritmikus és ordinális megközelítés hátrányát jelenti a hosszadalmassága, hiszen minden egyes itemnél külön-külön kell végrehajtani az analízist. Ugyancsak problémát jelenthet, hogy az ordinális regressziónál az egyes extrém csoporttagok félrevihetők az elemzést, míg a multinominális logaritmikus regressziónál megnő a másodfajú hiba valószínűsége (Zumbo, 1999).

V. Mérészközök

a., A használt mérőeszközök:

Az elemzés során a Bűnüldözésbe Vetett Bizalom modul azon konstruktumait használtam, melyek a Tyler-féle (Tyler, 2006a), Jackson és társai (2012) által kiegészített procedurális igazságosság modellt a legjobban leképezi (az itemekről részletesen lásd: Jackson és társai, 2011)¹⁰:

- Jogkövető magatartás (Compliance, 3 item)
- A büntetés kockázata (Risk of punishment, 3 item)
- Hatékonyságba vetett bizalom (Trust in efficiency, 3 item)
- Procedurális igazságosság (Procedural justice, 3 item)
- Engedelmesség, együttműködés az igazságszolgáltatással (Obedience and cooperation with the police, 3 item)
- Morális azonosság (Moral alignment, 3 item)
- Személyes moralitás (Personal morality, 3 item)

A fenti változókon túl az elemzésbe beemeltem a DEREK-index (Political Capital, 2010) jobboldali tekintélyelvűség skáláját is, mely nyolc itemet tartalmaz: Schwartz (2003)

értelmezett válaszok valószínűségét a helytelenek valószínűségének reciprokával (a módszerről részletesen lásd: Zumbo, 1999; az alkalmazandó SPSS parancssort pedig: Sireci, 2011).

¹⁰ A magyar nyelvű megfelelőket nem tudtam a dolgozatba belefoglalni, mert az ESS hazai honlapja az utóbbi hónapokban sajnos fejlesztés alatt állt (<http://www.esshu.hu/>).

biztonságra, konformizmusra és tradícióra vonatkozó érték-iteimeit, két tételt a vallásosságról (mennyre hívó az illető, milyen gyakran jár templomba), valamint az önbevallás szerinti politikai bal-jobb skálán elfoglalt pozícióját. A jobboldali tekintélyelvűség skála a későbbi elemzés során játszik majd fontos szerepet. Az adatok elemzéséhez az SPSS 21-es verzióját, valamint az MPlus statisztikai programcsomagokat használtam.

b., A mérőeszközök megbízhatóságának ellenőrzése:

A mérőeszközök megbízhatóságát reliabilitás vizsgálattal (item-analízis) és exploratív faktoranalízissel végeztem, lévén a legtöbb skála rövidsége nem engedte konfirmatív módszerek alkalmazást. Az exploratív faktoranalízisek elvégzésekor Costelli és Osborne (2005) tanulmányát vettem alapul, mely szerint:

1. Faktoranalízist használjunk, ne főkomponens-elemzést, mert utóbbi olyan adatredukciót alkalmaz, mely nincs tekintettel a latens-változókra és kizárólag a közös varianciát képes megragadni.
2. Az adatok elemzése során csak normál eloszlás esetén élhetünk Maximum Likelihooddal (ML), ennek sérülése esetén célszerű Principal Axis Factoringot (PAF) alkalmazni a faktorextrakció során.
3. Egy skála faktoranalízise során egy itemre jó („good”) esetben legalább tíz, nagyon jó („very good”) esetben legalább húsz kitöltő jusson (ez a felvette mintán több ezerszeresen teljesült)
4. A faktorok forgatásának milyenségét annak alapján alkalmazzuk, hogy a faktorai között feltételezünk-e korrelációt. Ha igen, célszerű ferde (oblique) forgatással (pl. direct oblimin, quartimin és promax) élni, míg ha nem, ortogonális rotációval (pl. varimax, quartimax és equamax).
5. A faktorokon található változók kommunalitásának legalább el kell érnie a 0,25-ös értéket, máskülönben az item eltávolítandó az adott skáláról.

Az elvégzett elemzés könnyebb átláthatósága végett a második táblázatban kaptak helyet a legfontosabb eredmények. A DEREK-index (Political Capital, 2010) által javasolt eredeti modell az exploratív faktoranalízis szerint nem egy, hanem két faktort adott, alacsony Cronbach Alfa értékkel és gyenge magyarázott varianciával. A legalacsonyabb faktorszakkórral a vallásossággal kapcsolatos itemek szerepeltek, így azokat elhagyva újból lefutattam az elemzést. A második, immár csak 6 itemes skála már szebb értékeket vett fel. Bár a bal-jobb

skála eltávolításával tovább lett volna javítható a modell (csupán 0,141-es faktorszakkórral rendelkezett), a teoretikus jelentősége miatt bent hagytam a skálában.

	Faktorszakkórok	Magyarozott variancia	KMO-érték	Bartlett-féle szfercitási teszt (szabadságfok)	Cronbach Alfa	Itemek száma
Jobboldali tekintélyelvűség (DEREX-modell)	-0,25 – 0,75	25,93%	0,753	65866,018 (28) p<0,001	0,446	8
Jobboldali tekintélyelvűség (vallásos itemek nélkül)	0,141 – 0,65	31,45%	0,804	39712,804 (15) p<0,001	0,65	6
Jogkövető magatartás	0,49 – 0,721	46,31%	0,637	27194,849 (3) p<0,001	0,701	3
A büntetés kockázata	0,671 – 0,840	61,61%	0,701	49974,638 (3) p<0,001	0,823	3
Hatékonyaságba vetett bizalom	0,227 – 0,818	46,08%	0,537	26980,832 (3) p<0,001	0,37	3
Procedurális igazságosság	0,571 – 0,824	55,29%	0,666	34957,115 (3) p<0,001	0,762	3
Engedelmesség, együttműködés az igazságszolgáltatással	0,758 – 0,957	74,9%	0,712	87837,306 (3) p<0,001	0,894	3
Morális azonosság	0,665 – 0,812	54,33%	0,693	40168,493 (3) p<0,001	0,779	3
Személyes moralitás	0,237 – 0,547	17,6%	0,547	3442,729 (3) p<0,001	0,152	3

2.táblázat: Az egyes skálák exploratív faktoranalízissel és reliabilitás-ellenőrzéssel szerzett eredményei

A procedurális igazságosság modellben a személyes moralitás ért el alacsony értékeket. A mérőeszköz gyengeségére már Jackson és Kuha (2013) is rámutatott, a konfirmatív faktoranalízist csak ennek elhagyásával tudták sikeresen elvégezni. Bár a hatékonyságba vetett bizalom is alacsony értékeket vett fel (különösen riasztó az egyik item 0,227-es faktorszakkója és a 0,37-es Cronbach Alfa), ugyancsak Jackson és Kuha (2013)

kutatására építve a hatékonyság belesimul a procedurális igazságosság modelljébe. A Bűnüldözésbe Vetett Bizalom modul többi iteme mind jó vagy kiváló értékeket vett fel.

VI. Az item-torzítások ellenőrzése

a.,Eredmények:

Az item torzítások ellenőrzésére a korábban ismertetett modellnek megfelelően ordinális regressziós elemzést végeztem. Az összes itemen végzett analízis egyenkénti bemutatása több oldalt venne igénybe, így a 3. táblázat csak egy példát, a procedurális igazságosságot és annak itemeit tartalmazza.

	Item neve	Khi-négyzet próba (szabadságfo k)	Cox és Snell R ²	Nagelkerke R ²	McFadden R ²
Procedurális igazságosság	Rendőrség tisztelettel bánik velem	575662,765 (25) p<0,001	0,769	0,867	0,674
	A rendőrség pártatlan döntéseket hoz	60409,02 (25) p<0,001	0,785	0,9	0,748
	A rendőrség kérésre elmagyarázza döntéseit	24503,65 (25) p<0,001	0,464	0,505	0,249

3.táblázat: A procedurális igazságosság skála tételeinek elemzése az item-torzításokról

Az itt bemutatott eredmények sajnos nem kivételt, hanem általános trendet jeleztek: a vizsgált összesen 24 tétel kivétel nélkül magas Megkülönböztethet Item Működésről tanúskodott. Lévén az itt bemutatott R² értékek mind pszeudo- R²-ek (azaz nem a tényleges magyarázott varianciát jelzik és egymással nem összevethetőek), ezért a hüvelykujj szabályon túl máshogy nem/nehezen interpretálhatóak.

b.,Hogyan tovább?:

Az általánosan jelenlevő item torzítás különösen azért aggasztó, mert valószínűleg általánosan jelen levő tendenciát jelez, ami valószínűleg a tételek átültetésének rendszerszintű problémáját jelenti. Sireci (2011) az item torzítást különösen azért tartja veszélyesnek, mert felfedezését követően nincs mód arra, hogy bármilyen módon kompenzáljuk, hiszen bár az adatokból a hibát ki tudjuk szűrni, ezek az adott itemek fordításában keresendőek és nyelvi gyökerűek. Lehet, hogy az eredmények valójában Jowell (1998) örökérvényű intelmét idézi, mely szerint ügyelni kell arra, hogy egyszerre hány eltérő kultúrát vetünk össze az

elemzésünk során, mert ez óhatatlanul a hibák eszkalálódásához is vezet. Bárhogy is legyen, az elemzés eredménye intő jelként szolgálhat az ESS kérdőíves adaptációs módszerének hatékonyságáról, egyben lehetséges magyarázattal szolgál a Jackson és Kuha (2013) által tapasztalt strukturális nem-egyezősége.

VII. Egy lehetséges alkalmazás: jobboldali tekintélyelvűség és procedurális igazságosság

a., Elméleti háttér, hipotézisek:

A jobboldali tekintélyelvűség és procedurális igazságosság kapcsolatáról viszonylag kevés vizsgálat született. Feygina és Tyler (2009) kutatása a politikai ideológia és procedurális igazságosság kapcsolatát vizsgálva úgy találta, hogy a konzervatívok sokkal pozitívabb fényben látják a hatóságokat, és az esetleges negatív híreket nagyobb nehézségek árán tudják csak elfogadni és feldolgozni. Sidanius és társai (2006) a szociális dominancia elméletét használva rámutatnak, hogy nem csak az igazságszolgáltatásban tevékenykedő szervekkel szemben fognak nagyobb bizalmat táplálni, de a szigorúbb büntetések pártját is fogják majd. Jost és társainak (2002/2003) politikai konzervativizmus elmélete egyértelműen a jobboldali tekintélyelvűség rendszerigazolást növelő, így az eljárás igazságosságáról pozitívabb képpel rendelkező személyeket feltételez.

b., A modell ellenőrzése útelemzéssel:

Az MPlus statisztikai program segítségével kíséreltem meg a procedurális igazságosság meglévő modelljébe beléptetni a jobboldali tekintélyelvűséget. Első körben általános háttérváltozóként, majd a legalsó és középső szinteken is megkíséreltem beépíteni a modellbe, de nem jártam sikerrel. Az útelemzést megelőzően készített, multilineáris regresszióban mutatott jó bejósoló értékei nyomán gyanússá vált, hogy a változó multikollinearitás „áldozata” lett. A procedurális igazságosság és jobboldali tekintélyelvűség interakciós hatásában a jogkövetés bejósolására a hatás valóban eltűnt, ezzel igazolva a korábbi feltételezést, és magyarázva az útelemzés sikertelenségét.

VIII. Összefoglalás

Az alábbi dolgozat arra tett kísérletet, hogy átfogó képet nyújtson a kultúrközi pszichológia legfontosabb módszertani megfontolásairól, melyek ismerete elengedhetetlen azok számára, akik ezen a dinamikusan fejlődő tudományterületen belül kívánnak boldogulni. A jog és

pszichológia, ezen belül is a procedurális igazságosság hasonlóan rohamléptekkel fejlődő területének találkozása felhívta a figyelmet a két terület eddigi eredményeire, ugyanakkor potenciális gyengeségeire is. Az alábbi dolgozat két legfontosabb empirikus „eredménye” annak bizonyítása, hogy a European Social Survey itt elemzett kérdései mind item torzítástól szenvednek, valamint a jobboldali tekintélyelvűség magyarázóerejének átfedése mind a két tudományterület kiforratlanságát is jelezte, egyben óvatosságra intve a jövőbeni elméletépítés és alkalmazások terén.

IX. Irodalomjegyzék

1. Angelusz R., Tardos R. (2006). A kérdőíves kontextushatás – a nem mintavételi hibák egy efemer, mindennapos esete. In: Angelusz R., Tardos R. (eds.) *Mérésről mérésre*. Budapest, DKMKA, 163-184.
2. Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Segall, M.H., & Dasen, P. R. (eds.) (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. Cambridge, England, Cambridge University Press.
3. Best, D.L., Everett, B.S. (2010). The Most Recent Years: The Journal of Cross-Cultural Psychology, 2004—2009. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41(3), 329-335.
4. Boehnke, K., Lietz, P., Schreier, M., Wilhelm, A. (2011). Sampling: The Selection of Cases for Culturally Comparative Psychological Research. In: Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.), *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press, 101-129.
5. Borsboom, D. (2006). The Attack of the Psychometricians. *Psychometrika*, 71(3), 425-440.
6. Bradford, B., Jackson, J. (2011). *When trust is lost – The British and Their Police After the Tottenham Riots*. Books & Ideas.
7. Braun, K.A., Ellis, A., Loftus, E.F. (2002). Make My Memory: How Advertising Can Change Our Memories of the Past. *Psychology & Marketing*, 19(1), 1-23.
8. Brückner, M., Grüner, H.P. (2010). Economic Growth and the Rise of Political Extremism. *Center for Economy Policy Research*, http://www.econ.cam.ac.uk/silvaplana/papers/hans_peter.pdf

9. Costelli, A.B., Osborne, J.W. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most From Your Analysis. *Practical Assessment Research & Evaluation*, 10(7), 1-9.
10. De Raad, B., Barelds, D.P.H., Levert, E., Ostendorf, F., Mlačić, B., Hřebíčková, Szirmák, Zs., Szarota, P., Perugini, M., Church, A.T., Ktigbak, M.S. (2010) Only Three Factors of Personality Description Are Fully Replicable Across Languages: A Comparison of 14 Trait Taxonomies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 160-173.
11. Feygina, I., Tyler, T. (2009). Procedural justice and system-justifying motivations. In J. T.
12. Fischer, R., Ferreira, M.C., Assmar, E., Redford, P., Harb, C., Glazer, S., Cheng, B-S., Jiang, D-Y., Wong, C.C., Kumar, N., Kärtner, J., Hofer, J., Achoui, M. (2009). Individualism-collectivism as Descriptive Norms Development of a Subjective Norm Approach to Culture Measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(2), 187-213.
13. Fischer, R., Fontaine, J.R.J. (2011). Methods for Investigating Structural Equivalence. In: Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.), *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press, 179-215.
14. Fitzgerald, R., Jowell, R. (2010). Measurement equivalence in comparative surveys: the European Social Survey – from design to implementation and beyond. In: Harkness, J. és társai (eds.) *Survey Methods in Multinational, Multiregional, and Multicultural Contexts*. London, Wiley, 124-145.
15. Hambleton, R.K., Zenisky, A.L. (2011). Translating and Adapting Tests for Cross-Cultural Assessments. In: Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.), *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press, 46-70
16. Hart, D., Atkins, R. (2011). American Sixteen- and Seventeen-Year Olds Are Ready to Vote. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 633(1), 201-222.
17. Hooghe, M., Wilkenfeld, B. (2008). The Stability of Political Attitudes and Behaviors across Adolescence and Early Adulthood: A Comparison of Survey Data on Adolescents and Young Adults in Eight Countries. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 155-167.

18. Jackson, J., Bradford, B., Hough, M., Kuha, J., Stares, S., Widdop, S., Fitzgerald, R., Yordanova, M., Galev, T. (2011). Developing European Indicators of Trust in Justice. *European Journal of Criminology*, 8, 267-285.
19. Jackson, J., Bradford, B., Hough, M., Myhill, A., Quinton, P., Tyler, T.R. (2012). Why do people comply with the law? - Legitimacy and the Influence of Legal Institutions. *British Journal of Criminology*, 52, 1051–1071.
20. Jackson, J., Bradford, B., Stanko, B., Hohl, K. (2012). *Just Authority? – Trust in the Police in England and Wales*. Cambridge, England, Routledge.
21. Jackson, J., Hough, M., Bradford, B., Pooler, T., Hohl, K., Kuha, J. (2012). Trust in Justice: topline Results from Round 5. <http://www.europeansocialsurvey.org/images/downloads/Dec2012/Trust%20in%20Justice%20Topline%20Results%20round%205.pdf>
22. Jackson, J., Hough, M., Farrall, S., Aromaa, K., de Keijser, J. (2009). Trust in Criminal Justice: A Comparative European Analysis (Proposal). http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&view=article&id=231&Itemid=360
23. Johnson, T.P., Shavitt, S., Holbrook, A.L. (2011). Survey Response Styles Across Cultures. In: Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.), *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press, 130-178.
24. Jost, A.C. Kay, & H. Thorisdottir (Eds.), *Social and psychological bases of ideology and*
25. Jost, J.T., Glaser, J., Kruglanski, A.W., Sulloway, F.J. (2002/2003) A politikai konzervativizmus mint motivált társas megismerés, In: Hunyady Gy. (ed.), *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*, Budapest, Osiris, 525-615.
26. Jowell, R. (1998). How Comparative is Comparative Research?. *The American Behavioral Scientist*, 42(2), 168-178.
27. Jowell, R., Kaase, M., Fitzgerald, R., Eva, G. (2007). The European Social Survey as a measurement model. In: Jowell, R., Roberts, C., Fitzgerald, R., Eva, G. (eds.) *Measuring Attitudes Cross-Nationally – Lessons from the European Social Survey*. London, Sage.
28. Jowell, R., Roberts, C., Fitzgerald, R., Eva, G. (eds.) (2007). *Measuring Attitudes Cross-Nationally – Lessons from the European Social Survey*. London, Sage.

29. Kim, U. (2000). Indigenous, cultural, and cross-cultural psychology: A theoretical, conceptual, and epistemological analysis. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 265-287.
30. Kuha, J., Jackson, J. (2013). The cross-cultural comparability of procedural justice. (Work title). In: European Handbook of Criminology, Accepted Manuscript.
31. Locke, K.D., Baik, K.-D (2009). Does an Acquiescent Response Style Explain Why Koreans are Less Consistent than Americans?. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(2), 319-323.
32. Loosveldt, G. (2008). Face-to-face interviews. In: de Leuw, E.D., Hox, J.J., Dillman, D.A. (eds.) *International Handbook of Survey Methodology*, New York, Lawrence Erlbaum Associates, 201-220.
33. Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.) (2011). *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press.
34. Nguyen Luu, L.A. (2003). Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális. In: Nguyen Luu, L.A. & Fülöp M. (eds.), *Kultúra és pszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 15-53.
35. Political Capital (2010). Back by Popular Demand – Demand for Right-Wing Extremism (DEREX) Index.
http://www.riskandforecast.com/useruploads/files/derex_study.pdf
36. Schwartz, S.H. (2003) Vannak-e egyetemes aspektusai az emberi értékek tartalmának és szerkezetének. In: Nguyen Luu Lan Anh – Fülöp M. (eds.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest, Osiris, 97-119.
37. Sidanius, J., Mitchell, M., Haley, H., & Navarrete, C. D. (2006). Support for harsh criminal sanctions and criminal justice beliefs: A social dominance perspective. *Social Justice Research*, 19, 433-449.
38. Sireci, S.G. (2011). Evaluating Test and Survey Items for Bias Across Languages and Cultures. . In: Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.), *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press, 230-240.
39. Sunshine, J., Tyler, T.R. (2003). The Role of Procedural Justice and Legitimacy in Shaping Public Support for Policing. *Law and Society Review*, 37(3), 513-547.
40. *system justification*. New York: Oxford University Press.
41. Tarrant, M., Branscombe, N.R., Warner, R.H., Weston D. (2012). Social identity and perceptions of torture: It's moral when we do it. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 513-518.

42. Tourangeau, R., Rips, L.J., Rasinski, K. (2000). *The Psychology of Survey Response*. Cambridge, England, Cambridge University Press.
43. Triandis, H.C. (1999). Cross-cultural psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 127-143.
44. Tyler, T.R. (2006a). *Why People Obey the Law?*. Princeton University Press.
45. Tyler, T.R. (2006b). Restorative Justice and Procedural Justice: Dealing with Rule Breaking. *Journal of Social Issues*, 62(2), 307—326.
46. Tyler, T.R. (2006c). Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57, 375-400.
47. Tyler, T.R., Blader, S.L. (2000). *Cooperation in Groups – Procedural Justice, Social Identity, and Behavioral Engagement*. New York, Psychology Press.
48. Tyler, T.R., Boeckmann, R.J. (1997) Three Strikes and You Are Out, but Why? The Psychology of Public Support for Punishing. *Law & Society Review*, 31(2), 237-266.
49. van de Vijver, F.J.R., Leung, K. (2011). Equivalence and Bias: A Review of Concepts, Models, and Data Analytic Procedures. In: Matsumoto, D., van de Vijver, F.J.R. (eds.), *Cross-Cultural Research Methods in Psychology*. Cambridge, England, Cambridge University Press, 17-45.
50. van Hemerta, D.A., van de Vijvera, F.J.R., Poortingaa, Y.H., Georgasb, J. (2002). Structural and functional equivalence of the Eysenck Personality Questionnaire within and between countries. *Personality and Individual Differences*, 33(8), 1229–1249.
51. Zumbo, B.D. (1999). A handbook on the theory and methods of differential item functioning (DIF): Logistic regression modeling as a unitary framework for binary and Likert-type (ordinal) item scores. Ottawa, Canada: Directorate of Human Resources Research and Evaluation, Department of National Defense.